

HELENA RUUSKA

marja-liisa
vartio

kuin linnun kirkaisu

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

HELSINKI

Kuvat Heikki Haavikon arkisto paitsi

- s. 48, 50 Leena Huopaniemen albumi
- s. 86 Nurmijärven Yhteiskoulun kuva-arkisto
- s. 147 Georg von Wendt / Helsingin yliopistomuseo
- s. 170 Maija Karma
- s. 177 wsoy:n kuva-arkisto © Kuvasto 2012
- s. 181 A. Viitasalo / Otavan kuva-arkisto
- s. 212 vas. Eero Troberg / Otavan kuva-arkisto, oik. Otavan kuva-arkisto
- s. 213 Pentti Unho / Otavan kuva-arkisto
- s. 226 wsoy:n kuva-arkisto
- s. 245 © Kari Suomalaisen perikunta
- s. 265 Antti Taskinen / skoy
- s. 284 Laura Arvela © Kuvasto 2012
- s. 320 The Bridgeman Art Library
- s. 372 Studio Pentti Unho / Otavan kuva-arkisto
- s. 382, 402 Otavan kuva-arkisto
- s. 430 Seppo Saves / Otavan kuva-arkisto

© Helena Ruuska ja wsoy 2012

Graafinen suunnittelu Martti Ruokonen

Kuvatoimitus Laura Arvela

Toimitus Vuokko Hosia

ISBN 978-951-0-38752-8

Painettu EU:ssa

Sisällys

ELÄMÄN JA KUOLEMAN RAJA 13

SAVOLAINEN MAALAISTYTTÖ 17

Laulu synnyinseudulle 18

Avioerolapsi jo ennen syntymää 21

- Aviorikos ja uskonnollinen herätys 22
- Se lerputtaa silmiään ja on noin levoton 24

Mutsi ja sukulaiset Säämingissä 25

- Miten hyvää pullaa täti leipoi 29
- Siisteyttä ja tapoja likaisille kanoille 31
- Kaikki tädit näkevät unia 33
- Hän ei tajua minua puoleksikaan 35

VILLI KOULUTYTTÖ 39

Ukko Sairanen ja veljet Nurmijärvellä 40

- Iloton lapsuus kauniissa Klaukkalan keväässä 41
- Kuria ja järjestystä 42
- Siivolan täti 46
- Neiti Averia lainaa kirjoja 48
- Klaukkalalaisia poropovareita 52
- Ihmeellisesti isä Sairasen näköinen 55
- Röyhkeillä kakaroilla on loistavaa yhdessä 58
- Hän haavoittui vaikeasti päähän
ja kuoli kenttäsairaalassa 60

Mein Liebling – Rakas Päiväkirjani! 66

- Pieksämäellä 1939 70
- Huulet kuin punaiset rubiinit 71
 - Söötti pitkä valkoinen rippipuku 75
- Vihaan koulua, rakastan ainekirjoitusta 78
- Wilkama on suuri ja hyvä 83
- SODAN AIKANA OLII NUORUUS 87
- Heppanen Mysterio 89
- Valkovuokko ja Nokkosperhonen 91
- Kohtalonhetket saunassa 94
 - Maaailman parhain poika 95
 - Saan kenet vain haluan 96
 - Hän on prinssi tosiaan! 98
 - Olemme mies ja nainen toisillemme 99
 - Kärsimyksessä on minun onneni 102
- Se on runo! 104
- Saima Harmajasta Edith Södergraniin 106
 - Runoni, ne ovat kaaoksessa 111
 - Hän ei voi elää ilman luomisen synnyttämää onnea ja tuskaa 115
- Upseerikerhon keittiössä 117
- Eroksen uhreja 118
 - Hitler on tullut Suomeen 120
- Ylioppilasjuhla 1944 123
- Olen niin rakastunut omaan nuoruuteeni 127
- NUORI ROUVA VARTIO 129
- Kihlauksia 130
- Herraspentu ja Hunsvotti 133
- Helsinkiin 141
- Mitäs läksin piikomaan 142
 - Hammaslääketiedettä vai taidehistoriaa? 143
 - Raunioista nouseva pääkaupunki 145
 - Värikäs täplä Helsingin kulttuuripiireihin 148

Fuksi ja melkein Hausfrau 150

- Lainatakissa Adloniin 152
- Häämatkalle Aulangolle 154
- Rivakka talousihminen 156
- Unilääkkeistä piristyslääkkeisiin 159
- Taidehistoriaa ja nykyiskansain kirjallisuutta 162
- Päänsärkyä latinasta ja kirjastokurssista 164
- Pikkuinen Laritsa 166

Taiteilijaystäviä 174

- Sulho Sipilä taputti minua poskelle kuin isä 176
- Essi Renvall juoruilee puhelimessa 179
- Mikko Hovin ateljeessa 182
- Se onneton ja säärittävä Valter 184

Naapurilähiö 1950-luvulla 188

- Meitähän asuu tässä kolme naista 191

RUNOILIJATAR MARJA-LIISA VARTIO 196

Jousella-ampuja osuu maaliin 198

- Hääpuhe kahteen kertaan 202
- *Nainen ja maisema* – muotokuva 203
- En pelkää arvosteluja 206
- Seppele kruunaa runoilijan 208
- Uuden runon kauneimpia 210
- Nuoruuden syntejä kuulemaan 213

Italiassa, Kauneuden maassa 214

- Ikkunat aukeavat jälleen Eurooppaan 215
- Punapukuinen nainen Vatikaanissa 217
- Lähtö Tukholmasta 220
- Parasta Toscanan punaviiniä 221
- Ihottuman ainainen pelko 223
- Olen rakastanut Danten kaupunkia 224
- Kaikista suurin on Giotto 228
- Roomassa Pantheon kaatuu päälle 230

- Assisissa eräs pyhä isä oli ihan hurjana 235
 - Maria Magdaleena, moderni nainen 237
- Kuhankeittäjä pikkulintujen joukossa 241
- Kirjallisia rintamalinjoja 241
 - Aila Meriluodon *Lasimaalaus* oli sensaatio 244
 - Tuomas Anhavan löytö 246
 - Kadehdittava Marja-Liisa Vartio 248

Sylvi Kekkosen salongissa 252

- Mietteliäs emäntä ja meluisat vieraat 253
- Alkeellisia vai sympaattisia romaaneja? 257
- Mitä Ekbergillä puhuttiin? 258
- Onko Jacqueline Kennedy kaunis? 260
- Itsenäisyyspäivänä Keltaisessa salongissa 264

MARJA-LIISA VARTIO JA PAAVO HAAVIKKO

– KAKSI MODERNISTIA 267

Picasson kukkoja Nummen pappilan vintillä 269

- Mitä Potifarin vaimo kirjoittaa Joosefille? 271
- *Sananjalka* julistaa taiteilijakutsumusta 272
- Niin päätti se rakkaus 275

Vuosikymmenen rakkaustarina 276

Rakas kreivi Dionysius 285

- Akkamainen Anhava ja veroilmoituksella vainoava Valter 286
- *Abandonnée* – Hyljätty 290
- Taistelu ikkunaverhoista 291
- Kenelle lapsi kuuluu? 293

Runoilija ja hänen puolisonsa 299

- Joulumarkkinoille 1955 303
- Johanna Aino Katarina 309
- Koti täynnä romaanihenkilöitä 312
- Paavo hoitaa raha-asiat 315

MITEN ROMAANINI OVAT SYNTYNEET? 318

Paul Cézanne viitoittaa tietä 319

Se on sitten kevät 324

- Marja-Liisa maalla, Paavo kaupungissa 325
- Esikoisromaani on todenkaltainen 326
- Katoavan elämänmuodon kuvaaja 329
- Tuomas Anhava editoi ja antaa nimen kirjalle 331
- Möhkäleestä timantiksi 333
- Kriitikot kiittävät ja lukijat kummastelevat 335

Vangittuja lintuja 337

- Ei ihan tavallinen tarina 338
- Minä olen tällainen, en voi olla toisenlainen 346

Rouva Pyy'n tapaus 351

- Marja-Liisan ja Paavon avioliittoromaanit 352
- Rouva Pyy ostaa taulun 353
- Rouva Pyy jättää psykiatrin oven auki 356
- Piispallisia kysymyksiä 358
- Kuka on tavallinen ihminen? 360

Unet tungeksivat minussa 361

- Kertokaa unia! 363
- Jungilaista unien tulkintaa 364
- *Don Quijote* jungilaisittain 367

Vartiolainen kerronta 369

- Niin puheliasta ei olekaan! 371
- Pelkistämisen taju 373

KIRJAILIJA KOTIOLOISSA 377

Lielahdentien hiekkalaatikolla 378

- Sellaista keltaista ei osaa käyttää kukaan muu kuin Rafael Wardi 379
- Lastenhoito-ongelmia 381
- Vaihtuvat kotiapulaiset 386
- Aino Sairanen ja Rauha Haavikko 389

Hoppeepeilissä 391

- Riittävätkö apurahat? 393
- Saakelin haastattelijat 396
- Miksi perinteenmurtajat eivät kirjoita? 398

Kauas, kauas Kaukaasiaan 400

- Suomalaiskirjailijat matkustavat Neuvostoliittoon 401
- Edith Södergranin puita katsomaan 410
- Tohtori Živagon tapaus 413

Keltainen talo Ahvensalmella 416

- Marja-Liisa kaipaa Savon suuria vesiä 416
- Asuttuja ja elettyjä, valmiita pihoja 418
- Talosta ja tavaroista on pidettävä huolta 420
- Oudot kirjailijat rannalla 423
- Että ne ehtivät puiksi meidän aikanamme 424

NOPEAMMIN KUIN VUODET 426

Vaan kenen ovat nuo kasvot peilissä? 428

Punainen aamutakki 434

- Karjakko, karjakko! 435
- Sukulaiset huolehtivat 438
- Ystävät kaikkoavat 440
- Paavo on loitolla 444

Hänen olivat linnut 448

- Naisten hallitsemassa nimismiehen talossa 449
- Joutsenen ja metson soidintanssi 451
- Mihin pöllö oikeasti joutui? 454
- Jotunin kaltaista vaimoista viisautta 456

Minun vaimoni on kuolemaisillaan 458

SINÄ JÄIT NUOREKSI 464

LÄHDEVIITTEET 465

AIKASUORA 468

Asunnot 470

LÄHTEET 471

Marja-Liisa Vartion tuotanto 471

Marja-Liisa Vartion teosten käännöksiä 472

Marja-Liisa Vartion teosten dramatisointeja 473

Painetut lähteet 473

Arvostelut ja lehtiartikkelit 478

Haastattelut ja tiedonannot 481

Verkkojulkaisut, radio-ohjelmat,
julkaisemattomat tekstit ja kirjeet 482

Muuta 484

HENKILÖHAKEMISTO 485

TEOSHAKEMISTO 497

Elämän ja kuoleman raja

Puut, kaikki heidän vihreytensä.
Halusin ojentaa sinulle nurmikon,
kämmenellä,
koska oli kevät.
En ehtinyt.¹

Viimeiset hetket tulevat yllättäen. Usein silloin kun ollaan menossa parempaan päin. Haavikon perhe lähtee maalle Ahvensalmelle heti kesäkuun alussa, vaikka vuoden 1966 toukokuu oli ollut poikkeuksellisen viileä. Vedet eivät ehtineet kunnolla lämmitä juhannukseksikaan.

Kevät on ollut raskas. Marja-Liisalla on tekeillä originellista ruustinnasta ja tämän kummallisesta palvelijattaresta kertova romaani. Se ei ole edennyt toivotulla tavalla. Marja-Liisa on ollut uneton ja hermostunut. Ennen kesälomalle lähtöä hän on juuri palannut sairaalasta. Kilpirauhasen liikatoimintaa oli hoidettu vajaatoimintana. Hoito pitää kääntää päinvastaiseksi, ja hän tulisi terveeksi.

Marja-Liisa jaksaa lähteä maalle. Kesäksi on palkattu tyttö hoitamaan lapsia, jotta vanhemmat voivat kirjoittaa. Ahvensalmella odottaa juuri valmistunut sauna ja sen yhteyteen rakennettu työhuone. Kahden kirjailijan perheessä on mietittävä jatkuvasti työnjakoa. Onneksi tyttö voi tulevana kesänä uittaa lapsia ja leikkiä heidän kanssaan.

Vuosia myöhemmin Paavo Haavikko muistelee, miten hänen vaimonsa tulee saunarannasta. Marja-Liisa on käynyt uimassa, ja Haavikko on tallentanut käydyn keskustelun: »Menitkö sinä uimaan?» hän kysyy. »Ei saisi mennä, vesi on kylmää.» He kulkevat yhtä matkaa talon luokse aurinkoon lämmittelemään. Pian Marja-Liisaan nousee korkea kuume, joka ei alene. Kolmen päivän kuluttua Haavikon on vietävä vaimonsa Savonlinnaan sairaalaan. Lähdön hän yhdistää muistelmissaan paluuseen, jota ei koskaan tule: »Hän säälii kokoon, mukaansa vähät tavarat, jotka sitten ojennetaan takaisin.»

Haavikko käy sairaalassa lähes päivittäin, tai Marja-Liisa soittaa kesäasunnolla odottaville. Tulee lauantai-ilta, jolloin Marja-Liisa ei soitakaan. Pian Haavikolle ilmoitetaan, että Marja-Liisa on mennyt tajuttomaksi. Mies kiirehtii paikalle todetakseen, että vaimo on herännyt ja on jo entisensä. Marja-Liisa menee parin päivän kuluttua kuitenkin uudelleen tajuttomaksi eikä enää herää. Jotakin kamalaa ja lopullista on tapahtunut: »Seuraan verenpainetta, pulssia, jos ne jostain sanoisivat. Yritän hirvittävästi tahdomalla herättää hänet, tahtoa, käskeä, kädestä pitämällä, matalalla, loputtomalla tahdolla, että herää. Mutta se ei auta, elämä ei siirry minusta.» Tajuttomuuden aikana aivot kuolevat. Marja-Liisa on hengissä, mutta Marja-Liisaa ei enää ole.

Kesäaikana Savonlinnan keskussairaalassa on vähän työvoimaa. Pian varmistuu, että »aivot ovat ehdottomasti kuolleet». Pitää tehdä päätös hoidon lopettamisesta. Sairaalaan kysytään, haluaako aviomies olla läsnä, kun vaimo irrotetaan häntä elossa pitävästä koneesta. »Hengittävän», kuten Haavikko korostaa muistelmissaan. Hän ei tahdo olla läsnä: »Elämän ja kuoleman raja. Se on tässä. Minä lähden nyt, kiitos.» Hän ei jää katsomaan, mitä tapahtuu, ja arvelee, että Marja-Liisa ei olisi tahtonut hänen jäävän.

Marja-Liisa Vartio kuolee perjantaina 17. kesäkuuta 1966. Syyskuussa hän olisi täyttänyt 42 vuotta. Kesäkuun sää on

muuttunut helteiseksi, ja ihmiset valmistautuvat aurinkoisen juhannuksen viettoon. Haavikko toimii nopeasti, sillä kuolema on saatava pikaisesti päätökseen. Hautajaisjärjestelyt ovat yksin jääneen miehen surutyötä. Marja-Liisa haudataan Savonlinnaan Talvisalon hautausmaalle vielä ennen juhannusta keskiviikkona 22.6.1966. Samaan aikaan kokoontuu Mukkulassa Lahdessa kolmas kansainvälinen kirjailijakokous, jonka teemana on tällä kertaa kirjoittamisen ongelmat ja jonka suojelijana on kirjailija rouva Sylvi Kekkonen.

35-vuotiaasta Haavikosta tuli 10-vuotiaan Johannan ja 6-vuotiaan Heikin yksinhuoltaja. Rakastetun ja äidin poismeno koskettaa kaikkia kolmea eri tavoin. Viitoittaa heidän tietään eteenpäin. Kuolemasta ei puhuta eikä mistään muustakaan. Koti hiljenee, sillä Marja-Liisa oli pitänyt huolen puhumisesta. Haavikko muistelee leskeytensä alkuaikoja: »Jäljelle jäänyt perhe ei opi koskaan puhumaan Marja-Liisasta helposti tai usein, vasta vuosikymmenien jälkeen on suhtautuminen muuttunut niin että hänen nimensä on sanottavissa iloisesti ja on mahdollista kertoa ja puhua hänestä kuin hän koska tahansa saattaisi tulla ovesta sisään. Sen Marja-Liisa osaisi.»

Haavikko kirjoittaa vaikeasta, elämänsä suurimmasta menetyksestä lakonisesti mutta äärettömän koskettavasti. Hän itse vanhenee, mutta Marja-Liisa jää nuoreksi. Runossa rakastetun kuva piirretään rakastetulle kuuluneiden tavaroiden kautta:

Savolainen maalaistyttö

Kuin vierivä kivi –
niin minun itkuni alkaa –
vaan kesken sitä, sen syvintä valituksen kohtaa
nousee minussa vihreän sukuni veri.³

Marja-Liisan juuret ovat savolaisella maaseudulla Säämingissä, joka nykyään kuuluu Savonlinnan kaupunkiin. Samasta kunnasta on kotoisin hänen suuresti ihailemansa ja arvostamansa kirjailija Joel Lehtonen, *Putkinotkon* luoja. 40-vuotispäivänsä aamuna syyskuussa 1964 Marja-Liisa kirjoittaa »sentimentaalista tyhjää olematta silti sentimentaalinen». Hän peilaa syntymäänsä Lehtosen 1900-luvun alussa kirjoittamaan uusromanttiseen *Mataleenaan*, jonka alaotsikkona on »Laulu synnyinseudulle»: »Lukiessani Lehtosen *Mataleena*a sijoitan Söyrharjun Harjulan hoviin ja mistäpä tietää vaikka kysymyksessä olisikin sama paikka. On omituista ajatella että minulla on kaksi maisemaa, toinen Sääminki, Lehtosen, toinen Nurmijärvi, Aleksis Kiven.» Sääminki on Marja-Liisan äidin maisema: siellä hän ui kesäisin suurissa vesissä ja hiihtää talvisin lumisissa vaaramaisemissa sukulaistalosta toiseen. Nurmijärvi taas on isän maisema: siellä hän käy koulua ja poimii keväisessä lehdossa valkovuokkoja.

Synnyinseudun lisäksi Marja-Liisaa ja Lehtosta yhdistää hämärä syntyperä. 1880-luvun lopussa ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä suomalaisella maaseudulla ei ole ollut helppoa kasvaa lehtolapsena. Lehtonen sepittää itselleen äidin, hän kirjoittaa

tarun Matalleenasta ja »metsäpirun lemmityislapsesta». Myös Marja-Liisa etsii koko elämänsä ajan juuriaan, »vihreää sukuaan», sillä hän kasvaa kuusivuotiaaksi äitinsä ja sukulaistätien ja -setien hoivissa Säämingissä ja vasta koulutyttönä oppii tuntemaan isänsä ja veljensä.

Laulu synnyinseudulle

Maisemasta tulee Marja-Liisan elämän kiinnekohta, koska pientä tyttöä riepotetaan talosta taloon eikä hänellä ole pysyvää kotia. Myöhemmin *Nainen ja maisema* -runossa Marja-Liisa kirjoittaa:

Kädessäni on peili, mutta se peili ei näytä
minulle kasvojani.
Se peili ei anna minulle minun kasvojani.
Kun nostan sen silmiäni tasalle,
näen siinä vain maiseman,
vain vuoren, veden, tasangon ja taivaanrannan,
vain tasankoja halkovat mustat ja punaiset joet,
vain olkani takana lepäävän maiseman.

Yhteydet synnyinseutuun Sääminkiin säilyvät tiiviinä, vaikka Marja-Liisa asuikin puolet elämästään Helsingissä. Syntymäpäivääamunaan hän voisi yhtyä Lehtosen ylistysvirteen: »Mun riemuni on avaroilla kylillä korkeiden vaaranteiden harjanteilla, missä aurinko hellänä säteilee kaukaisen tuulen suhista, laihoille käyvät levottomina tuulen välähtelevät laineet, kylänraitti johtaa kultaisena ja mutkittavana kauas yli mäkien sinne missä auringon säteissä etäällä kimmeltävät kirkkaat, kiertelevät vedet.»⁴

Marja-Liisan lapsuudesta tiedetään vähän toisin kuin hänen nuoruudestaan, joka on tallentunut päiväkirjoihin ja kirjeisiin.

Vanhempien kaunaisen avioeron takia perhesuhteet ovat rikkinäiset, mutta perhesuhteiden vajavuutta kompensoivat äidinpuoleiset tädit perheeseen, joita Marja-Liisa muistelee lämpimästi 40-vuotissyntymäpäivänään: »Minulla oli kaunis lapsuus, vaikka ulkoisesti se oli hyvinkin ankea ja vaikea, mutta kummallista, en koskaan ajattele että vaikeudet lapsuudessani olisivat minua vaurioittaneet. Luulen selvinneeni niistä siitä syystä, että äidin sukulaiset olivat kaikki minulle isän ja äidin korvaajia, he olivat siihen aikaan iloisia, terveitä, leikkisiä ihmisiä, sellaisina ainakin heidät muistan, ja Yrjö-setä ja enoni Frans ja Martti olivat isiäni, kai minä heidät sellaisiksi koin, koska tunnen kiitollisuutta nimenomaan heitä kohtaan.»

Marja-Liisan vanhemmat Aina (Aino) Luukkainen (1891–1975) ja Valter Sairanen (1889–1967) syntyivät sääminkiläisinä talollisen lapsina: isän kotitalo oli Tuohisaaressa ja äidin Kommerniemen kylässä Luukkaalan tila. Kumpikaan ei perinyt kotitaloaan, mutta Valter sai käydä Sortavalan seminaarin ja valmistui kansakoulunopettajaksi. Aino puolestaan kävi Savonlinnassa keskikoulun ja osallistui sen jälkeen Viipurissa sairaanhoitokurssille. Maailmalle lähetetyt nuoret tapasivat Puumalassa, missä Aino työskenteli sairashuoneella ja Valter kansakoululla. He menivät naimisiin vuonna 1914 ja asuivat Ryhälän koululla Puumalassa.

Aino ja Valter Sairanen palasivat kotiseudulleen Sääminkiin 1920-luvun alussa, kun Valter sai paikan Moinsalmen kansakoululta. Ajan tavan mukaan Aino oli avioiduttuaan jättänyt oman työnsä ja omistautui miehelleen ja pian syntyville lapsille. Opettajan kontrahtiin kuuluivat koulun yhteydessä oleva asunto ja pieni ulkorakennus, jossa oli yleensä pari lehmää, kanoja ja aika ajoitin sikojakin.

Kotitilan perinnönjako katkeroitti Valter Sairasta, koska hän oli auttanut kotitilaansa muun muassa lisämaiden ostossa, mutta

perinnönjaossa hänen osuudekseen laskettiin vain opettajan-koulutus, jonka kotiväki oli kustantanut. Myöhemmin Valter Sairanen yritti palkkatuloillaan hankkia maaomaisuutta, mutta talousasioissa hän oli toistuvasti huono-onninen. 1930-luvulla hän lainasi kartanoa varten rahat, jotka huolimattomuuttaan saman tien menetti – ja tietysti myös kartanon, joka oli rahoilla tarkoitus ostaa.

Vuosia myöhemmin Valter Sairanen osti Piipari-nimisen rapti-tilan, jonka hän menetti sodanjälkeisissä maanluovutuksissa. Vuonna 1940 Valter osti junamatkalla tapaamaltaan mieheltä Pudasjärveltä 600 hehtaarin tilan, mutta siitäkin maanluovutukset napsivat kolmasosan. Maanomistusasioissa epäonnisen Valterin arvomaailma on tallentunut *Kaikki naiset näkevät unia* -romaaniiin, jossa rouva Pyy julistaa miehelleen: »Minun isäni sanoi, että maata pitää ostaa aina kun siihen vain kykenee.» Valter Sairanen toimi kansakoulun johtajaopettajana Klaukkalassa, eikä hänestä koskaan tullut maatöillä perhettään elättävää maatalon isäntää; tosin hän asui eläkkeelle jäätyään viimeiset vuotensa Juvalla sadan hehtaarin maatilallaan.

Talollisuus ja perinnönjaot ovat yleinen puheenaihe Marja-Liisa Vartion lapsuudessa, mikä on tallentunut hänen romaaneihinsa, joissa siellä täällä riidellään perinnöistä. Hän kirjoittaa hävinneistä, katkeroituneista naisista, sillä hän kuulee monen monituista kertaa, miten veljet veivät lempeän ja kiltin Reetta-tädin perintöosuuden. *Hänen olivat linnut* -romaanissa sisarukset Teodolinda ja Elsa vatvovat vanhempiansa perintöä joka kerta tava- tessaan. He ovat erityisen huolissaan siitä, mihin heidän Adele- kälynsä on kätkenyt »maman häälahjaksi saamat lusikat».

Rouva Pyy hahmoon romaanissa *Kaikki naiset näkevät unia* Marja-Liisa Vartio kirjoittaa omaa kodittomuuttaan, sillä rouva Pyy suree sitä, että hän saa kulkea keppikerjäläisenä vaikka on kotoisin suuresta talosta: »Ja hän ajatteli metsää, näki veljiensä

talot vierekkäin, pellot vierekkäin, näki ruislaihoja, näki mäntyjä kasvavan kankaan. Ei, sinne hän ei koskaan enää menisi käymään. Ei hän ollut heille katkera, ei kade. Mutta kun hän muisti, hänelle tuli ikävä, kuin juuret, jotka hän oli luullut katkaisseensa, olisivat huutaneet häntä takaisin sinne, mistä hän oli lähtenyt.»

Avioerolapsi jo ennen syntymää

Marja-Liisasta tulee koditon jo ennen syntymäänsä. Aino ja Valter Sairanen oli tuomittu avioeroon heinäkuussa 1924, kaksi kuukautta ennen kuopuksen syntymää. Vuotta aikaisemmin Valter Sairanen oli ottanut mukaansa pojat, vuonna 1915 syntyneen Uunon ja vuonna 1916 syntyneen Kaukon, ja muuttanut Kemijärvelle. Aino oli mennyt Tornioon suorittamaan opettajaopintoja, kunnes huomasi olevansa raskaana ja palasi kotitaloonsa Luukkaalaan. Marja-Liisa syntyy avioerolapsena aikana, jolloin avioero oli harvinaista ja häpeällistä.

Aino Sairanen kirjoitti »pilkkukantiseen ruutuvihkoon» muistojaan kesällä 1965, yli 40 vuotta avioeron jälkeen.⁵ Avioliitto Valter Sairasen kanssa oli ollut vaikea. Häntä oli kyllä usealta taholta varoitettu Valterin äkkipikaisuudesta ja oudosta huumorintajusta, mutta nuori tyttö halusi naimisiin tummakulmaisen opettajan kanssa, eikä järjen ääni kuulunut hänen korviinsa. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä nainut nainen oli naimatonta paremmassa asemassa, vaikka naimattomalla olisi ollut ammattikin kuten Aino Luukkaisella.

Neiti Aino Luukkaisella oli kiire naimisiin, mutta opettajan rouva Aino Sairanen koki pian avioliiton solmimisen jälkeen, että hänet on viety outoon luolaan ja että häneltä on katkaistu siivet. Ukko Sairanen, kuten Valter Sairasta perhepiirissä selän takana nimitettiin, toimi opettajana, ja Ainosta tuli oman kokemuksensa

mukaan koulun siivooja–vahtimestari, joka ei kuitenkaan saanut palkkaa työstään. Hän hoiti peräkkäin syntyneitä Uunoa ja Kaukoa, lypsi lehmiä ja ruokki sikoja.

Valter Sairanen oli Ainon mukaan välinpitämätön ja arvaamaton: »Tein kaikki työt kunnes opettaja heräsi, milloin milläkin tuulella päivää vastaan ottamaan. Jos oli nukkunut, niin oli hyvinkin mukiin menevä.» Puuttuva nappi saattoi kuitenkin aiheuttaa raivokohtauksen – jopa vieraiden aikana. Aino kärsi alemmuudentunteista ja koki itsensä vähäpätöiseksi vielä vuosikymmentenkin jälkeen, mikä näkyy siinä, että hän käyttää entisestä miehestään ruutuvihkossaankin nimityksiä isä, opettaja tai herrara: »En osannut herrani mielestä tehdä mitään.»

AVIORIKOS JA USKONNOLLINEN HERÄTYS

Muistelmissaan Aino Sairanen toteaa, että vankilan ovet avautuivat, kun hän koki uskonnollisen herätyksen. Hänestä tuli aktiivinen »Herran työtä» tekevä julistaja, joka ei puheissaan unohtanut mainita kääntymystään. Herätys oli hukkuvan oljenkorsi, sillä Aino oli tehnyt aviorikoksen. Uuno Sairasen pojan vaimo Liisa Sairanen kertoo heinäkuussa 2009 Aino ja Valter Sairasen historiaa kuulemiensa sukutarinoiden pohjalta: »Kahden todistajan vahvistamin allekirjoituksin talollinen Hugo Sairanen (ei nähtävästi sukulainen), tämän vaimo Ida Sairanen sekä Aino ja Valter Sairanen sopivat Moinsalmen kansakoululla 4. huhtikuuta 1923, että Valter Sairanen luopuu rangaistusvaatimuksista vaimonsa ja Hugo Sairasen aviorikoksen tähden. Valter Sairanen pidätti silti itsellään oikeuden ottaa avioeron vaimostaan Aino Sairasesta, mutta Hugo Sairanen vaati, että huoruutta ei saa esittää käräjäoikeudessa eroperusteena. Tällä varauksella hän suostui jättämään syytteen nostamisen Valter Sairasta vastaan »edellä mainitussa aviorikoskohtauksessa tapahtuneessa ampuma-aseen